

Bódi Lóránt: Házassági hirdetések az Új Életben 1945–1948

Előadásomban egy sajátos, a történettudomány által mindeddig fel nem tárt forráscsoport bemutatására és vizsgálati lehetőségeire fókuszálok. Az 1945 és 1948 közötti időszak – amelyet a magyar történetírás leginkább a *koalíciós időszak* vagy az *átmenet évei* nevekkel szokott jelölni – sajátos helyet foglal el a magyar történelemben. Egy elvesztett háború után, amikor felbomlott a korábbi politikai, társadalmi, gazdasági rend, az ország romokban állt, megbecsülhetően 790.000 – 1.070.000 fő vesztette életét a háború során. Ebből Stark Tamás megközelítő számításai alapján 440 – 550 ezer zsidó személy, akik erőszakos úton, különböző atrocitások, munkaszolgálat, deportálások következtében vagy koncentrációs lágerekben pusztultak el. A „Maradék-zsidóságnak” az óriási emberveszteségek mellett a nemek és korosztályok szerinti összetétele is teljesen felborult. Budapesten nőtöbbség lépett fel, míg vidéken – valamivel jobb arányokban – több férfi élte túl a vészkorszakot. Mindezen körülmények súlyosan befolyásolták az újrakezdés, a párválasztás és a házasságkötés lehetőségeit.

A magyar zsidóság elsőszámú, hivatalos lapjaként induló *Új Életben* 1945-től kezdődően, növekvő mennyiségben közöltek házassági hirdetéseket. A vizsgált 1945-1948 közötti időszakban megbecsülhetően 2500-3000 hirdetésjelent meg. A hirdetések megvalósulási arányáról nem rendelkezünk adatokkal, kiegészítő forrásnak Karády Viktor idevonatkozó kutatási eredményei tekinthetőek mérvadónak. Az elsősorban Budapestre vonatkozó kutatás alapján 1945-1948 között a zsidó házasságkötések a nem-zsidó házasságokkal való összehasonlításban lényegesen nagyobb arányszámot mutattak, mint amilyen a zsidóság részaránya volt az összlakosság tekintetében. A hirdetések további kontextusát szolgáltatják azok a vallásjogi (*haláchikus*) kérdések, melyek a vészkorszakot követően merültek fel. A háború alatt bekövetkezett kitérések mellett jelentős ügyet képeztek az özvegyek (*agunák*) házasságkötésének vallásjogi akadályai. Az Országos Rabbí Egyesület igyekezett belátásos alapon gyengíteni a vallási előírásokon, hogy lehetővé váljon azon nők férjhezmenetele, akik elvesztették párjukat a vészkorszak során.

Az *Új Életben* megjelenő házassági hirdetések sajátos látleletét adták a háború utáni zsidóság helyzetének. A hirdetések kevés kivételtől eltekintve anonimek voltak, a fő szövegen kívül a jellegük használata szolgált a személyes vágyak és szándékok burkolt közvetítésére. A hirdetések megformáltsága, az egyes kifejezések („deportált”, „muszos”) és jellegük („Talmudhocheim”, „Erec”) alkalmazása idővel változott. Ezzel összefüggően történt a hirdetések mennyiségének alakulása is. A szeretett fél visszatérésének reménye és egy új házastárs lehetősége az évek múlásával döntő befolyással volt a hirdetések számosságára, akár csak az olyan történelmi események, mint Izrael állam 1948-as megalakulása, és az ezzel járó tömeges *alijázás*.

Harkai Ágnes: „Zsidókérdés” a holokauszt után Csanád Egyházmegyében 1945-1947

Hozzászólásomban – kapcsolódva a műhelybeszélgetés egyik kiemelt kérdéséhez, miszerint hogyan reflektált a társadalom a közelmúlt katasztrófájára – alapvetően egy kisebb területi, egyházigazgatási egységben, Csanád Egyházmegyében megfigyelhető folyamatokról szeretnék néhány szóban beszámolni a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár 1945 és 1947 közötti időszak feltárt dokumentumai alapján. A konferencia által felvetett kérdés ebben az esetben mindenképpen érdekesnek ígérkezik, hiszen Hamvas Endre püspök a holokauszt alatt tanúsított magatartása viszonylag közismert mind szakmai berkekben, mind pedig a szélesebb társadalmi közegek előtt. Hozzászólásomban – miután röviden bemutattam Hamvas a vészkorszakban végzett tevékenységét és attitűdjét – három témára szeretnék koncentrálni. Elsőként arra kívánok választ kapni, hogy Hamvas viszonya az ún. „zsidókérdéshez” és az üldözöttekhez változott-e, ha igen, akkor miben áll ez a változás, valamint az egyházmegye vezetőjeként híveit milyen magatartás irányába kívánta befolyásolni. Másodszor meg kell vizsgálnunk, hogy az alsópapság körében – akik között a holokausztot megelőzően egyáltalában nem volt ismeretlen sem az antiszemita meggyőződés vagy a szélsőséges politikai irányzatok minimum hallgatólagos támogatása – a történetek tudatában történt-e valamiféle változás, avagy továbbra is ellenszenvvel és/vagy távolságtartással viseltettek a zsidók irányában. Legérdekesebb pedig a kérdés harmadik vetülete, vagyis az egyházmegye katolikus társadalmának viszonya a „zsidókérdéshez”. Az egyházmegye lakossága ugyanis már az első zsidótörvény megjelenésétől igyekezett a törvény adta lehetőségekkel élni s megszerezni a zsidóktól állásaikat, földjeiket, tulajdonukat s emellett antiszemitizmusuknak levelekben, néhol újságcikkekben is hangot adtak. Mindenképpen érdekes megvizsgálni, hogy reflektál-e a társadalom bármilyen szinten a holokausztra és a „zsidókérdéshez” való hozzáállása változik-e valamilyen irányban. Ezen problémák felvázolása, megválaszolása közelebb vihet bennünket ahhoz, hogy képet kapjunk arról, hatott-e és ha igen hogyan a holokauszt traumája a nemzsidó társadalomra és a katolikus egyházra.

Kónya Judit:

A halottakra való megemlékezés a háború utáni Magyarországon (1945-48):

vallásjogi problémák

Az 1944-es év totális pusztítása után az újjáéledő közösségek teremtették meg a zsidó vallási élet kereteit. Az egykorú héber nyelvű responsumok (vallásjogi döntvények), illetve visszaemlékezések alapján pontos képet kapunk az újrakezdés éveinek vallásjogi – halakhikus – problémáiról. Előadásomban az egyéni és a közösségi/intézményes emlékezés hagyományos, illetve a háború utáni évekre jellemző új formáiról lesz szó, az orthodoxia nézőpontjából. Az előadás a nagyváradi, az Orthodox Hitközség udvarán felállított emlékmű példáján keresztül mutatja be az emlékműállítással összefüggő vallásjogi problémákat és azok megoldásait.

A Holocaust zsidó áldozatainak emléket állító emlékművekkel több responsum is foglalkozik, hiszen tekintélyes orthodox rabbik – így a pesti R. Steif Jonatán és a nagyváradi R. Yitzhak Yaakov Weiss – az emlékműállítást a zsidóságtól idegen gyakorlatnak tartották. Az emberi hamu, illetve a kortársak által emberi maradványnak tekintett szappan eltemetése ugyanígy számos vallásjogi problémát vetett fel. A meggyalázott és széttépett, így használhatatlanná vált Tóratekercsek eltemetésével – mint bevett zsidó gyakorlattal – szemben nem merülhetett fel vallási akadály, az emberi maradványok és a Tóratekercsek együttes eltemetése ugyanakkor a Holocaust utáni években terjedt el a halottakra való megemlékezés új formájaként.

A vallásjogi aggályok ellenére a közösségek akaratának engedve egyre több helyen állítottak fel emlékműveket a zsidó temetőkhöz vagy a hitközségi épületek kertjében. A nagyváradi emlékmű szövege alapján jól látható, hogy 1944 pusztítását a túlélő zsidó közösség a zsidó hagyomány keretén belül értelmezte – a pusztulás a múlt zsidóüldözéseinek hosszú sorát hívta elő a zsidó emlékezetből.

A zsidó hagyományban a halottakról való megemlékezés ideje a halál dátuma, helyszíne a zsinagóga. Az elhunyt emlékét a családtagok tartják fenn. 1945 után az emlékezés individuális formáit részben felváltotta a közösségi emlékezés: a Holocaust áldozatainak emlékét a zsidó közösségek tartották fenn. A közösségi megemlékezés legfontosabb helyszínévé a zsidó temető vált.

A Holocaustra való emlékezés mára a zsidó identitás legmeghatározóbb elemévé vált – az előadás ennek a folyamatnak az első szakaszát járja körül.

Laczó Ferenc: A magyar zsidó katasztrófa feldolgozásának első hulláma.

Szemtanúi beszámolók, publikált visszaemlékezések, elemzői értelmezések

A háború utáni Magyarországon kétségkívül súlyos mulasztások történtek a magyar zsidók társadalmi reintegrációja és anyagi kárpótlása, akárcsak az ellenük elkövetettekéről való méltó megemlékezések terén. A holokaust (*avant la lettre*) szerteágazó dokumentációja ugyanakkor szinte azon nyomban megkezdődött és ebben az üldöztetést épp csak átvészelt magyar zsidók vitték a főszerepet. A *Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság* 29

interjúkészítője 1945-46-ban a náci táborok csaknem 5 000 túlélőjével készített interjút és ezek alapján több mint 3 500 jegyzőkönyvet vett fel. Számos magyar zsidó túlélő már az ország átfogó sztálinizációja előtt megjelentette az 1941-45-ös periódusra vonatkozó visszaemlékezéseit. Lévai Jenő, Munkácsi Ernő, vagy Sós Endre könyvei pedig már az 1940-es évek második felében a magyar zsidó katasztrófa részletes elemzését és értelmezését kínálták. Előadásom a magyar zsidó katasztrófa feldolgozásának első hullámát e három forrástípus (a szemtanúi beszámolók, a publikált visszaemlékezések és az elemzői értelmezések) fókuszba állításával kívánja majd bemutatni, összevetve alapvető intencióikat, sajátos nyelvezetüket és eltérő következtetéseiket.

Szűcs Teri: Létezhetett-e holokausztirodalom a háború utáni években?

Azt szeretném megvizsgálni, hogy milyen képzeteket társítunk a "holokausztirodalom" fogalmához, s ezek mennyiben általánosak, avagy mennyiben köthetők egy adott irodalomtörténeti és emlékezet-történeti állapothoz -- másképpen: differenciált és tág-e annyira a "holokausztirodalom" fogalma, hogy azokat a jelentős irodalmi műveket, amelyek a holokausztra reflektálnak, és közvetlenül a háború után születtek, le lehessen írni vele.